

Toespraak Steven Omblets, schepen van Cultuur Stad Aarschot

Herdenking 75 jaar Jodentransport Mechelen – Langdorp – Auschwitz

16 september 2018, 15u aan de overweg Opperstraat te Langdorp

Het organisatietalent van het kwade

Beste mensen, we staan hier op een belangrijke plaats, een beetje weggemoffeld in de Langdorpse bossen. Vanaf vandaag is het een volwaardige plaats van herinnering aan een bijzondere gebeurtenis.

Het geeft ons de kans om goed na te denken over wat er hier echt is gebeurd. Uiteraard gaat het om een transport van mensen in goederenwagens, over de ontsnapping van enkele van hen. Maar het zou ons toch ook moeten doen nadenken over meer. We moeten ons de vraag durven stellen hoe het kan dat er überhaupt vaders, moeders en kinderen in een beestenwagen worden gestopt.

Vandaag geven we veel aandacht aan ideologie, aan discours, aan verhalen die tegenover elkaar worden geplaatst. De wereld lijkt vandaag, steeds meer misschien, verkaveld in goed en kwaad, in zij die ons bedreigen en diegene die het goed met ons menen. Wij en zij. En we luisteren dan vooral naar de woorden die worden uitgesproken, de emoties die worden uitvergroot, de taal en de beelden die de eigen identiteit boven die van de ander plaatsen. Het is mijn overtuiging het we daardoor niet het hele plaatje bevatten.

Schaalvergroting in het opzettelijk toegebracht menselijk lijden kent steeds dezelfde basis en die is in de eerste plaats niet ideologisch.

Ik wil, om mijn stelling te onderbouwen, graag een aantal zaken verbinden met elkaar.

Onze eigen Aarschotse geschiedenis kan het vertrekpunt zijn. 104 jaar geleden werden zeven Belgische ‘Martelaarsteden – Villes Martyres’ op dezelfde wijze getroffen door grootschalige verwoestingen door Duits-Pruisische troepen. We ontdekten onze gezamenlijke geschiedenis door elkaar te ontmoeten in het kader van onze gemeenschappelijke herdenkingen rond WOI. Deze gemeenschappelijke geschiedenis speelt zich af in de eerste weken en maanden van de Grote Oorlog, die toen nog relatief klein was. Aarschot, Leuven, Dendermonde, Visé, Andenne, Tamines en Dinant werden het

slachtoffer van een goed georganiseerd leger. Meer dan 1000 onschuldige burgers worden laf vermoord. Drogredenen, waaronder de bekende mythe van de 'franc-tireurs' werden gebruikt om de moordmachine te verantwoorden. Deze steden herdachten vijf zomers geleden samen hun gruwelijk oorlogsverleden en ontdekten tegelijk nog iets anders.

De moordpartijen ontstonden niet spontaan als reactie op plaatselijk verzet maar werden van bovenaf gecommandeerd. Officieren leidden de executies en 'gewone' soldaten voerden de bevelen uit. Er was geen enkele militaire noodzaak. Het moorden voltrok zich georganiseerd en efficiënt. Het ontbrak de Duitse invallers bovendien aan elke ideologische insteek. Een morele basis was blijkbaar niet nodig. Toch werd er vermoord.

Wat van veel groter belang is dan ideologie, en tegelijk alle schaalvergroting in het menselijk lijden ter wereld met elkaar verbindt, dat van WO I, de gruwel van het naziregime in WO II, en bij uitbreiding alle 'succesvolle' grootschalige dehumanisering is organisatie en structuur. Veel meer dan ideologie is het mechaniseren van gedrag en het 'ontwaarden' van gruwelijke handelingen de motor van massamoord. Of anders: wil een ideologie succesvol de andere marginaliseren moet het zich eerst organiseren. Het discours is daarbij van ondergeschikt belang. De geschiedenis leert dat elk wij-zij-verhaal hiervoor geschikt kan gemaakt worden.

Het is zeker waar dat bijvoorbeeld IS-strijders en nazi's aan de ene kant en 'wij, de verlichte democraten van het geciviliseerde westen', een ander moreel referentiekader hebben. Er zijn echter nog heel wat andere groepen of volkeren met een ander denkkader dan het onze en deze gaan niet allemaal aan het moorden wanneer ze ideologische tegenstand ervaren. Het doelbewust organiseren van zichzelf i.f.v. het marginaliseren van de ander is de incubator waarin het toegepast ontmenselijken van grote groepen mensen kan gedijen.

Dat organiseren behelst vele facetten: creëren van hiërarchie in eigen rangen, promotie mogelijk maken, marketing en communicatie organiseren, systemen van beloning en straf installeren, arbeidsdeling doorvoeren en taakspecialisatie mogelijk maken. De machinist in de trein die hier 75 jaar geleden langskwam was een deel van een organisatie, geen ideoloog. Dat organiseren leunt minder op het narratieve en des te meer op bureaucratische competenties. Door alleen de leider verantwoordelijk te maken voor het geheel banaliseer je mee het gedrag van de volgelingen, wat ze ook uitrichten. Dat was exact wat Hannah Arendt ook al zag op het proces van nazi Adolf Eichmann.

Grootschalig radicaliseren doe je dus nooit alleen. In dat opzicht zal het 'Lone Wolf'-type altijd een marginaal fenomeen blijven. Pas als een organisatie ontstaat, met een structuur en een bureaucratie, worden verinnerlijkte waarden snel geruild voor ontmenselijkt gedrag. Zo'n machine denkt niet. Ze doet alleen.

Je kan ideologie daarom nooit bestrijden met een ander verhaal alleen. Strijd tegen terreur en massamoord is ook een strijd tegen het organisatietalent van het kwade. Het is daarom belangrijk ook de eigen bestaande maatschappelijke structuren kritisch durven door te lichten. Is ons onderwijs bijvoorbeeld voldoende de uitdrager van onze verlichte, democratische waarden? Maar evenzeer mogen we ons afvragen of ons 'Westers' buitenlands beleid wel zo verlicht is. Samengevat: loopt onze maatschappelijke machinerie, onze eigen organisatie, nog samen met de waarden die er aan ten grondslag liggen?

Structuren die het anders-zijn negatief gaat waarderen en dat omzetten in discriminatie, zichtbaar of eerder subtiel: dat zijn onze echte vijanden. De vraag is of die steeds zo ver weg zijn dan we denken.

Mensenrechten zijn vandaag nog niet zo universeel als we zelf zouden willen. Maar als ze dat ooit wel zullen zijn is de vraag of het moorden tussen mensen dan zal stoppen. De strijders van pakweg IS, soldaten in WO1 en nazibeulen in WOII waren wellicht niet doordrongen van onze verlichtingsidealen. Ze waren echter wel allemaal gevoelig voor beloning, straf en identiteit. Dat is, soms helaas, wél menselijk en universeel. Daarom kunnen we meer leren over de werking van een kwade ideologie door de memoires van Hitler-architect Albert Speer te lezen dan door welke Bijbel of Koran dan ook te bestuderen.

Dit monument staat daarom voor het individuele lijden van zij die niet konden ontsnappen, voor de moed van diegene die het wel deden, voor al diegene waarvan het persoonlijke verdween in het lijden van de massa. Maar het is ook een oproep tot alertheid. Luister goed naar de dehumaniserende verhalen van vandaag, ontmasker de ware aard ervan, dat blijft belangrijk, maar kijk tegelijk altijd goed naar de motor die de machinerie doet draaien, de backstage, de organisatie. Dat is de kanarie in de koolmijn. Hoedt u voor de ideologie van kwade maar hoedt u ook voor het organisatietalent ervan.

Steven Omblets